

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**Українська словесність у полікультурно-освітньому
просторі сьогодення**

**ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

23-24 вересня 2021 року

Одеса – 2021

Г69

Друк за ухвалою вченої ради ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол № 3 від 18 жовтня 2021 року)

Редакційна колегія:

Копусь О.А., перший проректор з навчальної та науково-педагогічної роботи

Кон О. О., декан історико-філологічного факультету;

Кучерява О. А., завідувач кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін;

Прокопенко Л. І., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін;

Босак Н. Ф., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін;

Горіна Ж. Д., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін (*відповідальний редактор*)

Євтушина Т. О., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін (*відповідальний секретар*)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Мельник С. М. – к.філол.н., доцент кафедри інформаційної діяльності та медіа-комунікацій Державного університету «Одеська політехніка»

Караман С. О. – д.пед.н., професор кафедри української мови Інституту філології Київського університету Бориса Грінченка

Г69 Українська словесність у полікультурно-освітньому просторі сьогодення [Електронний ресурс] : збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції /відп. ред. Ж.Д.Горіна]. Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021. 184 с.

За зміст тез наукових доповідей, достовірність цитувань та оригінальність викладення матеріалу відповідальність несуть автори

© ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021
©кафедра української філології і методики навчання фахових дисциплін
©Автори статей, 2021

ситуаційні висловлювання, інсценування, дискусії, диспути, «мозковий штурм», саморефлексія тощо.

Актуально-результативним у процесі текстотворення є кейс-методи вправ *імітаційного* характеру для удосконалення детального відтворення тексту; *аналітично-інтерпретаційного* – для проведення аналізу мовних, змістових, паралінгвістичних чи інших компонентів тексту, здійснення інтерпретації висловлювання; *конструкційно-трансформаційного*, спрямованого на зміни змісту тексту залежно від мети створення висловлювання; творчого характеру, спрямованих на продукування текстів різних стилів і типів мовлення. На цьому ж рівні роботи над текстотворенням відбувається тренування у виголошенні підготовленого тексту на рівні говоріння, інтонування, дотримання правильної дикції, показників мовленнєвої культури, мовленнєвого етикету та логіко-емоційної виразності.

Висновки і перспективи дослідження. Використання практично орієнтованих кейс-технологій підготовки студентів-філологів магістратури у засвоєнні курсу «Риторика. Лінгвоаналіз художнього тексту» формують уміння аналізувати інформацію, знаходити й оцінювати альтернативні шляхи розв'язання проблем засобами текстотворення. Система мислительних операцій (аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння) не тільки забезпечує формування фахових компетентностей, але й розвиває гнучкі навички, увиразнює загальні компетентності, оскільки робота з текстом, текстотворення – основний вид діяльності сучасного фахівця гуманітарної сфери. У перспективі маємо на меті розглянути практико орієнтовані кейси у зв'язку з текстосприйняттям та візуалізацією авторських текстів за допомогою цифрових технологій.

Література

1. *Оцінювання та відбір педагогічних інновацій: теоретико-прикладний аспект: наук-метод. посіб. / за ред. Л. Даниленко. Київ: Логос, 2001. 185 с.*
2. *Перхайло Н. А. Формування текстотворчої компетентності старшокласників у процесі профільного навчання української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2013. 22 с.*

УДК 81'374+796.322

Ліліана Прокопенко

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ПРОЄКТУВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАЛЬНОГО СЛОВНИКА ГАНДБОЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті висвітлено засади укладання навчального термінологічного словника з гандболу, структура якого базується на лексикографічних принципах організації простору комплексного електронного словника, поєднує лінгвоцентричний й антропоцентричний підходи до опису терміна. Представлена авторська концепція макро- і мікроструктури одномовного комплексного електронного навчального словника гандбольних термінів.

УДК 82.0(477)«196»

Олег Рарицький

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка***АЛЮЗІЙНІ ТА РЕМІНІСЦЕНТНІ КОМПОНЕНТИ В ХУДОЖНЬО-ДОКУМЕНТАЛЬНІЙ ПРОЗІ УКРАЇНСЬКИХ ШІСТДЕСЯТНИКІВ**

У статті серед розмаїття жанрів художньо-документальної прози українських шістдесятників виокремлюються й характеризуються найбільш продуктивні вияви цитатної інтертекстуальності. Увага акцентується на алюзивній та ремінісцентних формах, які активно виявляють себе у літературі факту і вимагають уведення в нефікційний контекст вказівок та аналогій з інших літературних творів, відсилань до раніше почутого чи прочитаного, що в цілісності формує єдиний художній вимір твору.

Ключові слова: інтертекст, алюзія, ремінісценція, нефікційна проза, шістдесятництво.

The article highlights the most productive reflections of citation intertextuality in the documentary fictional prose of the Ukrainian Sixtiers. The attention is drawn to allusive and reminiscent forms as the most commonly used in non-fiction, which requires introduction of references and analogies from other literary works, references to previously heard or read, which forms the sole artistic dimension of the work.

Key words: intertext, allusion, reminiscence, documentary fictional prose, literary movement of the 1960s.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Одним із невід'ємних поетико-стильових елементів художньо-документальної прози є інтертекстуальність: автори різножанрових творів неодмінно намагаються передати якісь фрагменти усного мовлення, уривки з письмових джерел, а то й навести цілі тексти і документи, прямо апелюючи до авторитетного, на їхню думку, джерела. «Інтертекстуальність дозволяє письменнику нарощувати смисловий потенціал твору: шляхом залучення фрагментів інших, їх перекомпонування, різного роду відсилань. Уведення в новостворюваний текст інтертекстуальних компонентів служить засобом згортання інформації тексту-попередника, а в новому засобом актуалізації його смислових полів, що приводить до виникнення нового міжтекстового смислового простору» [1,с.26], – вважає В. Просалова. Яскравим виявом цитатної інтертекстуальності у нефікційній прозі шістдесятників вважаємо алюзію і ремінісценцію. Вони найчастіше продукуються у великих епічних полотнах – різножанрових мемуарних текстах, епістолярії, щоденниковій та записниковій творчості, усній оповіді. Окреслена проблема досі не привертала увагу літературознавців і потребує наукового дослідження.

Аналіз наукових досліджень. Сьогодні не викликає сумнівів твердження про те, що цитатія є незмінним носієм та атрибутом інтертекстуальності. На цьому наполягають вітчизняні (О. Астаф'єв, Н. Беляєва, Л. Біловус, М. Ігнатенко, Ю. Ковалів, Н. Корабльова, В. Просалова, А. Ткаченко, М. Шаповал) і зарубіжні (Р. Барт, М. Бахтін, Ю. Крістева, Ю. Лотман, Н. П'єге-Гро, П. Тороп, Н. Фатєєва) дослідники. Н. П'єге-Гро, зокрема, називає цитату «емблематичною формою

інтертекстуальності», оскільки та дає змогу «безпосередньо спостерігати, яким чином один текст уставляється в інший» [2, с. 84].

Відомо, що цитата – це «дослівний уривок з іншого твору, вислів, що наводиться для підтвердження або заперечення певної думки з дотриманням усіх особливостей чужих міркувань та з посиланням на авторитетне джерело; близький до ремінісценції та алюзії» [3, с. 571]. Однак таке традиційне тлумачення терміна в стосунку до нефікційного матеріалу сприймається дещо спрощено й однобоко, адже цитата в художньо-документальній структурі, залежно від авторського задуму щодо її функціонального навантаження, посутньо варіюється, набуваючи нових ознак і відтінків, а отже, вимагає до себе пильної уваги в плані з'ясування її впливу на формування авторської думки.

Мета та завдання – на матеріалі художньо-документальної прози українських шістдесятників висвітлити особливості творчої взаємодії алюзивних та ремінісцентних компонентів як найбільш продуктивних виявів цитатної інтертекстуальності.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів. Текстові запозичення сприймаються як незмінна прикмета нефікційної літератури й неоднаковою мірою виявляють себе у великих за обсягом генологічних утвореннях (біографічних/автобіографічних романах-хроніках, мемуарних повістях) та у творах малих епічних форм. Інтертекстуальні вияви притаманні всім без винятку жанровим різновидам художньо-документальної прози, але найактивніше виявляються ознаки міжтекстової взаємодії в мемуаристиці (романах, повістях, збірниках, есе та нарисах), епістолярії, усній оповіді. Варто наголосити, що якраз чужорідні цитатні вкраплення вживлюються в щоденниковий, автобіографічний, записниковий, некрологічний дискурси, адаптуються й повноцінно функціонують у ньому як метажанрові конструкти. З погляду теорії інтертекстуальності, саме цитата постає «емблематичною фігурою» нефікційного архетексту, водночас засвідчуючи «нульовий рівень інтертекстуальності», оскільки здебільшого зразу розшифровує своє походження. А втім, як указує французька дослідниця Н. П'єге-Гро, не все так просто з уведенням навіть маркованого компонента в новий цілісний архетекст: «...її (цитати. – *О. Р.*) ідентифікація й інтерпретація вимагають особливої уваги: сам вибір цитованого тексту, його об'єм та межі, способи монтажу, смисл, якого вона набуває при введенні в новий контекст, і т. ін. – усе це важливі компоненти її розуміння» [2, с. 84]. Надзвичайно корисно пам'ятати про зауважене, працюючи з художньо-документальною прозою, в якій цитата, взаємодіючи з основним текстом, допускає множину стилістичних утілень, а свої головні ознаки проявляє різною мірою, даючи підставу дослідникові розглядати її як складне інтертекстуальне явище або утворення.

Взаємодіючи з авторським викладом у художньо-документальному масиві, цитата доволі часто сприймається як трансформований художній дискурс і прочитується як «текст у тексті». Особливості цієї наративної конструкції з'ясовує Ю. Лотман: «„Текст у тексті“ – це специфічна риторична побудова, при

якій відмінність у закодованості різних частин тексту стає зримим фактором авторського творення й читацького сприйняття тексту. Перехід з однієї системи семіотичного усвідомлення тексту в іншу на якомусь внутрішньому структурному рубежі складає в цьому випадку основу генерування сенсу. Така побудова перш за все загострює момент гри в тексті: з погляду іншого способу кодування текст набуває рис підвищеної умовності, підкреслюється його ігровий характер: іронічний, пародійний, театралізований тощо сенс» [4, с. 110–111]. Водночас композиційні новації в тексті можна сприймати як незмінний потік ідей автора, котрий дозволяє йому нарощувати семантичні поля і впливати на ефект гри з читачем, унаслідок чого – через інтертекстуальні техніки – активізується його (читача) рецепція.

Прототекст (попередній текст) легко адаптується авторською мовою, й це створює сприятливі умови для виформування нового художньо-семантичного поля. За словами Ю. Лотмана, варто розрізняти окремі стилістичні прийоми – ремінісценцію, посилення, цитату – «як органічні частини нового тексту, функціональні лише в його синхронності» [5, с. 151]. У такій інтертекстуальній взаємодії, стверджує вчений, забезпечується єдність спільного художнього простору, визріває його цілісність. Посутньо доповнює ці висновки А. Ткаченко: «Є різні ступені залучення попередніх текстів до власного: *парафраз(а), ремінісценція, образна аналогія, стилізація, трагедія, пародіювання, запозичення, переробка, творчість за мотивами, наслідування, цитація, аплікація, трансплантація, колаж...* Деякі з цих понять у чомусь взаємонакладаються, до того ж і витлумачують їх по-різному. Але так чи інакше вони входять до ширших понять *міжлітературної та інтертекстуальної взаємодії* і не розглядаються у традиційних *поетиках* як *стилістичні чи риторичні фігури* (Курсив А. Ткаченка – О. Рарицький)» [6, с. 292].

Ремінісценції та алюзії – активно уживані інтертекстуальні прийоми в структурі художньо-документальної прози про шістдесятників, і їхнє побутування цілком закономірне. Ремінісценція як цитатний вияв не завжди збігається з авторським оригіналом, може бути неточною, не береться в лапки, як текст у тексті розпізнається лише підготовленим читачем. Цю думку підтверджує М. Шаповал: «Якщо брати за критерій розмежування цитати, алюзії та ремінісценції міру точності відтворення претексту, то ремінісценція буде найменш точною, – і найбільш складною для верифікації порівняно з алюзією та цитатою, що опирається на вияв предикації: вона нагадуватиме про окремі елементи творів художньої літератури, історичних та культурних подій, імена видатних осіб за допомогою настільки трансформованих конструкцій, що виявлення не лише предикації, а й самого претексту часто стає ускладненим» [7, с. 109–110]. У спогадовому матеріалі ремінісценція свідомо використовується з метою розширення асоціативного простору сприйняття, засвідчення триєдиної діалогічності між автором мемуарів, особою, якій присвячені мемуари, та митцем, із творів якого взято цитату. Як слушно спостеріг В. Халізов, «ремінісценції у вигляді цитат становлять сутнісний різновид неавторського слова» [8, с. 254].

На матеріалі мемуарних збірників, утім, можна простежити вияви такої інтертекстуальності. До прикладу, «пряmostояння» – це стусівська ремінісценція, якою оперують автори багатьох спогадів, зокрема про М. Коцюбинську [9]. Фактично всі мемуарні матеріали про письменницю засвідчують цю характеристику, зводячи її до осмислення ролі діячки в русі шістдесятників, незламності жінки у протистоянні режиму, вмінні бути непохитною у відстоюванні особистісних переконань. Зосібна Л. Плющ наголошує: «Михайлина належить до найсвітліших, того найкращого, що було, скористаймося її ж словом у русі *пряmostояння* (насправді, М. Коцюбинська лише ввела його в літературний обіг. – *О. Р.*). Вона належала до „малесенької щопти” (ще одна стусівська ремінісценція. – *О. Р.*) тих, хто самим своїм існуванням повертали життя змертвілим і спорожнілим словам, й самі породжували Слово „на вагу золота”» [9, с. 299]. А це вже – зі слів Л. Мірошніченко: «Рівновага її „пряmostояння”, рідкісна внутрішня свобода огортала співбесідника якимось природним супокоем. За цією доступністю, відкритою теплотою і щирістю світилася пронизлива екзистенційна глибина» [9, с. 199].

«Самособоюнаповнення» – ще одна ремінісценція, частотна вже в спогадах про В. Стуса. Вона взята з його поезії «Мені зоря сіяла нині вранці...» – як така, що засвідчує імпліцитний самовияв та ескапізм буттетривання поетичного *alter ego* митця. Новотвір «щопта», ужитий у вірші «Ярій, душе...», зачитаному як прощальна промова на похороні А. Горської, позначає певну приреченість у самоідентифікації поетового покоління у протистоянні системі.

Ремінісценції у спогадах про шістдесятників здебільшого засвоюються з творчості представників цього руху, підтверджуючи єдиноспрямованість заявленої суспільної й особистісної позиції його діячів. Цим прийомом інтертекстуальності властиві стилізація, підпорядкованість і проникнення в манеру письма автора спогадів.

Ремінісценція може видозмінюватися в алюзію і прочитуватися неоднозначно, – залежно від читацького сприйняття. Д. Папкіна слушно наголошує на тому, що «межу між алюзією та ремінісценцією встановити непросто» [10, с. 78]. Особливо складно диференціювати ці прийоми в художньо-документальному тексті. Скажімо, всі наведені вище приклади ремінісценцій можна з певністю кваліфікувати і як алюзії, що вже звично сприймаються як «універсум текстів» (Ж. Дерріда). Непряме скерування до літературних першоджерел утілює письменницьку ідею повномасштабного віддзеркалення духовної сутності й одночасної реалізації художньої мети: запропонувати універсальну картину бачення світу й виразно наголосити на своїй участі у повсякденних онтологічних процесах. Зіпremoся тут на цілком слушне твердження Н. П'єге-Гро: «Справді, літературна алюзія передбачає, що читач у змозі розпізнати за іносказанням ту думку, яку автор хотів йому нав'язати, не висловлюючи її прямо. Коли в основі алюзії лежить гра слів, то вона відразу сприймається як ігровий елемент, щось на кшталт жартівливого підморгування, адресованого читачеві» [2, с. 92].

У в'язничному епістолярії приклади алюзивної інтертектуальності простежуються у зверненнях авторів до виконаних ними літературних перекладів: так, В. Стус апелює до творчості Гете, Рільке, І. Світличний – до Беранже, Бодлера. Алюзії постають тут як тонкі мовні ігри, вказують на спорідненість мислення та художнього смаку всіх учасників листовної комунікації. Акцентуючи непоступливість у змаганні із системою, свою внутрішню силу й моральну гідність, в'язні сумління вплітають в епістолярний дискурс максими Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, інших велетів національного духу. Алюзивні вияви проникають в різні жанрові модифікації художньо-документальної прози – мемуари, щоденники, усну оповідь, записки, автобіографію, некролог.

Алюзія як інтертекстуальний прийом мемуарного дискурсу не потребує дослівності й витлумачується через співвіднесення часто вживаного вислову з авторською нарацією. Алюзивне цитування дає змогу письменникові передати драматизм події, про яку йдеться, наситити текст інформацією; воно спонукає до асоціативного мислення, водночас постаючи одним зі способів реалізації авторських креативно-аналітичних можливостей. Як стилістична фігура художньо-документальної прози шістдесятників алюзія продукується виразними аналогічними контекстами (ідеологічним, історико-політичним) доби й різноманітно проявляє себе. Через тотальні утиски інакомислячих письменники часто вдаються до алюзивного прочитання біблійної історії, передусім новозавітної, виказуючи цим опір викоріненню віри, протидію духовному вихолощенню нації. Ілюстрацій цього – досить багато практично в усіх різновидах нефікційної літератури. Зауважимо, що в інтертекстуальній площині алюзія, на відміну від ремінісценції, все ж таки вимагає однозначності в розумінні й потрактуванні факту, події чи явища.

Висновки, перспективи подальших досліджень. Цитата як форма вияву інтертекстуальності у художньо-документальній прозі шістдесятників реалізовує себе через алюзію, аплікацію, колаж, мозаїку, парафраз, ремінісценцію та інші способи міжтекстової взаємодії. Розбудовується текст як цитатна мозаїка, в якій сплітаються різні шляхи та можливості архітектонічного оформлення складного метажанрового цілого. Алюзії та ремінісценції як текстові запозичення у нефікційному тексті постають незмінною атрибуцією такого типу письма.

Література

1. *Просалова В., Бердник О.* Інтертекстуальність художнього тексту: текстотвірний і рецептивний аспекти : [монографія]. Донецьк : Норд-Прес, 2010. 152 с.
2. *Пьеге-Гро Н.* Введение в теорию интертекстуальности : пер с фр. Москва : Изд-во ЛКИ, 2008. 240 с.
3. *Літературознавча енциклопедія* : у 2 т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. Київ : Академія, 2007. Т. 1: А (аба)–Л (лямент). 608 с.; Т. 2: М (Маадай-Кара)–Я (я-форма). 624 с.
4. *Лотман Ю.* Культура и взрыв. Москва : Гнозис ; Прогресс, 1992. 272 с.
5. *Лотман Ю.* Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. Москва : Языки русской культуры, 1996. 464 с.
6. *Ткаченко А.* Мистецтво слова. Вступ до літературознавства : підруч. для студ. гуманіт. спеціальностей вищих навч. закладів. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : ВПЦ «Київський ун-т», 2003. 448 с.
7. *Шаповал М.* Інтертекст

у світлі рампи: міжтекстові та міжсуб'єктні реляції української драми : монографія. Київ : Автограф, 2009. 352 с. **8.** Хализев В. Теория литературы : учебн. Москва : Высш. шк., 1999. 398 с. **9.** «У мерехтінні найдорожчих лиць» : Згадуючи Михайлину Коцюбинську / упор. і відп. ред. Е. Соловей. Київ : Дух і Літера, 2012. 576 с. **10.** Папкина Д. Типы литературных аллюзий. *Вестник Новгородского гос. ун-та.* 2003. № 25. С. 78–82.

УДК 007 : 304 : 001

Олена Семенець

Київський національний торговельно-економічний університет

МЕТАФОРА «ВІЙНА ПРОТИ КОРОНАВІРУСУ» У ВІТЧИЗНЯНОМУ ОФІЦІЙНОМУ ТА ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСАХ

(за матеріалами виступів та інтерв'ю Президента України Володимира Зеленського)

З позицій критичного дискурс-аналізу розглянуто використання метафори «війна проти коронавірусу» в українському медіатизованому офіційному та політичному дискурсах. Публічні виступи, привітання, інтерв'ю Президента України Володимира Зеленського проаналізовано в аспекті розвитку цієї ключової метафори.

Ключові слова: критичний дискурс-аналіз, Covid-19, метафора, «війна проти коронавірусу», публічний виступ, привітання, інтерв'ю, Президент України, Володимир Зеленський.

From the standpoint of critical discourse analysis, the use of the metaphor «war against the coronavirus» in the Ukrainian mediated official and political discourses is examined. Public speeches, greetings, interviews of the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyu are analyzed in terms of the development of this key metaphor.

Key words: critical discourse analysis, Covid-19, metaphor, «war against coronavirus», public speech, greeting, interview, President of Ukraine, Volodymyr Zelenskyu.

Постановка проблеми. Доба пандемії спричинила активізацію вже наявних в українській мові лексем: вірус, епідемія, пандемія, карантин, ізоляція, дистанційний, захисна маска, респіратор, дезінфекція, вакцина, щеплення, криза, – а також поширення нових слів і словосполучень: Sars-CoV-2, Covid-19 і ковід, коронавірус, суперпоширювач, локдаун, карантин вихідного дня, соціальне дистанціювання, самоізоляція, засоби індивідуального захисту, санітайзер, експрес-тест, ПЛР-тест, ШВЛ, Zoot і зум, зум-лекція, зум-етикет, зумер, зумбі тощо.

Особлива роль у мові належить **концептуальним метафорам**, які, з одного боку, втілюють соціальну оцінку дійсності, а з іншого – формують ставлення людини та суспільства до подій життя. Одна з ключових концептуальних метафор – «**війна проти коронавірусу**».

Наше дослідження побудоване на ґрунті підходу критичного дискурс-аналізу [2; с. 3]. Аналіз метафоричних складників у наративах Президента України Володимира Зеленського стосовно проблем пандемії Covid-19 проводимо на основі опрацювання текстів публічних виступів, привітань, інтерв'ю та інших документів, представлених на офіційному сайті «Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво».